

Het verband tussen moullering en umlaut : van mogelijkheid tot waarschijnlijkheid

Met haar dissertatie over de moullering in de Denderstreek en Zuid-West-Brabant mikte Lut Keymeulen in eerste instantie op een *synchrone* beschrijving van het verschijnsel in z'n meest diverse aspecten : (a) aard, (b) conditionering, (c) implicaties (m.a.w. concomitante verschijnselen in vocalisme en consonantisme) en (d) verspreiding (inclusief verspreiding van regressieverschijnselen). Voor elk van die onderdelen stootte zij echter op pregnante gelijkenissen met de *i*-umlaut, zodat zij bijna « vanzelf » ook in ruime mate aandacht is gaan besteden aan de (mogelijke) ontstaansgeschiedenis van dit zo fascinerende verschijnsel. Daarbij komt zij tot de conclusie dat moullering in oorsprong een concomitant verschijnsel van de umlautswerking is (de zgn. umlautsmoullering). Die koppeling van moullering aan umlaut is in se een heel boeiend verhaal, maar het wordt allemaal nog fascinerender bij de overweging dat de *i*-umlaut verantwoordelijk is geweest voor het meest raadselachtige aspect van het Nederlandse dialectlandschap en van de Nederlandse taalgeschiedenis, nl. de « afwezigheid » van de secundaire umlaut in de westelijke dialecten en ook in het AN (zie o.a. Goossens, 1988).

Deze bijdrage tot de discussie bestaat uit twee delen : allereerst toets ik in het algemeen de plausibiliteit van Keymeulens geponeerde samenhang tussen umlaut en mouillering ; in het tweede deel ga ik bondig na of en in welke richting haar (intussen plausibel bevonden) verhaal over umlautsmouillering ons een stap(je) verder kan helpen in de ontsluiting van het boven gesignaleerde umlautsmysterie in het westen van ons taalgebied.

1. DE CAUSALITEIT UMLAUT/MOULLERING IN HET ALGEMEEN

Lut Keymeulen probeert haar stelling/hypothese over een causaal verband tussen umlaut en mouillering in twee stappen aannemelijk te maken :

a) Umlautsmouillering.

De umlautsfactor *i/j* van de volgende onbeklemtoonde syllabe zou regressief de beklemtoonde vocaal gepalataliseerd hebben door/via mouillering van de tusselliggende consonant(en). Dus : *satjan > *saʲjan* > *setjan* ..., *satib (3de pers. enkv.) > *saʲib* > *setib* ... Zo'n evolutie lijkt me heel plausibel. Alleen ben ik op grond van synchrone alternanties (in het moderne Nederlands) als [*hant + jə*] > [*han -ʲjə*] en het spontanere maar minder verzorgde ([*haʲʲjə*] (= handje) geneigd nog een tussenschakel met *i*-epenthese aan te nemen. Die epenthetische *i* zou dan de palatalisatie van de voorafgaande (beklemtoonde) vocaal nog meer in de hand gewerkt hebben. Dus : *satjan > *saʲjan* > *saʲʲjan* > *setjan* ...

Afgezien van die tussenschakel met *V + i* ben ik het echter ten gronde eens met Keymeulens visie op mouille-

ring + umlaut, hoewel het synchrone mouilleringsmateriaal uit het onderzochte gebied die visie nog in drie opzichten problematiseert :

1. De huidige mouillering in de Denderstreek + Zuid-West-Brabant is beperkt tot (clusters van) alveolaire consonanten, terwijl umlaut zich ook via niet-coronale consonanten voltrok (b.v. *heffen, leggen*).

2. In tal van woorden met (vroegere) umlaut ontbreekt mouillering : b.v. *zetten, tellen*, enz.

3. Heel wat woorden zonder (vroegere) umlaut hebben toch een gemouilleerde C-cluster : b.v. *winter, kelder, punt, plaats*.

b) Herconditionering/herinterpretatie van mouillering.

Keymeulen neutraliseert de bovengenoemde problemen/opwerpen door voor een latere herconditionering van de mouillering te opteren. Op basis van gegevens uit de vroegere maar ook/vooral uit de huidige dialecten maakt zij de volgende herinterpretatiestappen erg aannemelijk :

1. De aanvankelijke umlautsfactoren (*i/j*) verdwijnen > reductie van de mouillering. De mouillering houdt echter om puur fonetische redenen het best stand in alveolaire clusters (vooral als $C_1 = [-\text{continuant}]$) en die alveolaire clusters komen juist veruit het frequentst voor.

2. Het volgen van zo'n alveolaire cluster (met $C_1 = [-\text{cont.}]$) op een bij voorkeur palatale klinker wordt de nieuwe hoofdconditie voor het optreden van mouillering

(dus ook in woorden die historisch nooitumlaut hebben gekend) (1).

Hoewel ik het ten gronde eens kan zijn met deze hypothese-in-haar-totaliteit, besef ik ook wel dat deze koppeling van de mouillering aan deumlaut nog niet helemaal vrij is van problemen en bestand tegen alle mogelijke bezwaren. Daarom bied ik hieronder een overzicht van de belangrijkste overblijvende *problemen/ bezwaren* en van de (in mijn ogen) mogelijke oplossingen (die meestal reeds door Lut Keymeulen zelf aangereikt worden).

* M.b.t. de *conditionering* :

De theorie van deumlautsmouillering impliceert dat alle consonanten palataliseerbaar zijn en (bijgevolg) de palatalisatie kunnen doorgeven naar de presconsonantische beklemtoonde vocaal.

Lut Keymeulen maakt dat (o.a. op p. 306) langs puur fonetische weg heel aannemelijk maar tegelijkertijd schuift ze een palataliseerbaarheidshiërarchie naar voren (nl. alveolair > velairen > labialen) die (1) een aantal waarneembare feiten in het moderne Nederlands verklaart [o.a. handje > (palataler dan) bankje > (palataler dan) lampje] en (2) een soliede basis vormt voor de herconditioneringsproblematiek (nl. geringste de-mouillering bij oorspr. alveolaire clusters).

(1) Door de-geminering van oorspr. alveolaire geminaten in de auslaut van de stam (b.v. [zɛt] + en / [tɛt] + en > [zɛt] + en / [tɛt] > en) voldoen woordvormen als *zetten/tellen* nu niet meer aan die nieuwe mouilleringconditie (> demouillering), maar tegelijk zet de mouillering zich steviger vast in ambimorfematische geminaten als in (*hij*) [zɛt] < *zet* + *t*.

* M.b.t. de *implicaties* (concomitante verschijnselen) :

Naargelang we met een « wassende » of een « krimpende » mouillering te maken hebben, onderscheidt Keymeulen drie begeleidende effecten op de voorafgaande vocaal (V) :

a) aanvankelijk : umlautsmouillering C > palatalisering V (Cf. *supra*) ;

b) later : volle geherconditioneerde mouillering CC > velarisering V (b.v. [vyl(ə)n]/[vułt] = *vullen*/(hij) *vult*) ;

c) nog later : regressie van geherconditioneerde mouillering > palatalisering V (via *i*-epenthese) (b.v. [muʃ] > [muⁱtʃ] > [myⁱts] > [myts] = *muts*).

De drie ontwikkelingsfasen, die Keymeulen mogelijk acht in hetzelfde dialect(gebied), lijken toch wel enigszins contradictorisch, vooral a) en c), omdat palatalisering van de voorafgaande V de ene keer samen zou gaan met opkomende mouillering (= a), de andere keer met afnemende/verdwijnende mouillering (= c).

Laten we onze commentaar echter beginnen bij de tegenovergestelde middenfase, nl. dissimilatorische velarisering van V in geval van « volle » mouillering. Ik kan hier de visie bijvallen dat de vocaal-velarisering als een fonologische ondersteuning van de ook morfo(no)logische opererende mouillering functioneert ; vgl. [sxɣt]/[sxuɫ] (= (ik) *schud*/(hij) *schudt*) met een fonologisch goed in de verf gezette morfologische oppositie > < de minder geprononceerde tegenstelling [sxɣt]/[sxɣt].

M.b.t. de ogenschijnlijke tegenstrijdigheid van ontwikkelingen a) en c) ben ik van mening dat veel, zoniet alles « op te lossen » valt door in de a)-fase een (niet door Keymeulen geponeerde) tussenstap met *i*-epenthese aan te nemen. Opkomende én afnemende mouillering zouden

dan (in ver uiteenliggende periodes) gekenmerkt worden door hetzelfde proces : ontwikkeling van een *i*-element tussen de niet-palatale V en de gemouilleerde C(C), vervolgens palatalisering van V onder invloed van die *i* en tenslotte uitstoting van *i* zelf. Nog interessanter wordt die « oplossing » als ze ook voor bepaalde waarneembare alternanties in het moderne Nederlands kan gelden, cf. :

Oude umlautsmouïllering :

*satjan > satjan > sa'tjan > se⁽ⁱ⁾tjan ...

Regressie Westbrabantse mouïllering :

(hij) smijt : smaʧ > sma'tʧ > sme⁽ⁱ⁾tʧ

Palatalisatie modern Nederlands :

kat + jə > katjə > ka⁽ⁱ⁾tjə > ka⁽ⁱ⁾tjə

Enkel bij « volle » mouïllering zou de epenthetische *i* geen palataliserende invloed op de voorafgaande V hebben. Integendeel : er is een tendens om door V-velarisering het mouïlleringsfenomeen fonologisch extra te beklemtonen. Dat zou in ieder geval gelden voor de geherconditioneerde (Westbrabantse) mouïllering. Mogelijk is de Oudndl. umlautsmouïllering te vroeg haar elan kwijt geraakt om nog vocaalvelarisering te kunnen bewerken.

2. DE GEOGRAFIE

VAN UMLAUT EN MOUÏLLERING

In de dialectgeografie vertaalt een causaal verband tussen twee (of meer) verschijnselen zich doorgaans in een volledige of gedeeltelijke samenval in de ruimte, dus qua verspreiding. Als de door Lut Keymeulen geponeerde causale samenhang tussen umlaut en mouïllering

effectief ooit bestaan heeft, dan moet dat bijgevolg ook blijken uit de geografie van beide verschijnselen. De kaarten in het proefschrift van Keymeulen (1991) bevestigen die samenhang op een toch wel spectaculaire manier, want de westgrens van «haar» Westbrabants mouilleringengebied valt mooi samen met de belangrijkste umlautsgrens in ons taalgebied, nl. die tussen een westelijk gebied *zonder* en een centraal + oostelijk gebied *met* secundaire umlaut (zie vooral Goossens 1980 i.v.m. de terminologie en de geografie). Met andere woorden : precies waar de umlaut door allerlei (meestendeels nog onbekende) factoren structureel (en wellicht ook fonetisch) in een zwakkere positie was komen te staan, is ook de concomitante mouillering helemaal ongedaan gemaakt, nog vóór er van enige herconditionering en revitalisering op z'n Westbrabants (ongeveer 11de/12de eeuw ?) sprake kon zijn. Dat betekent uiteindelijk dat Lut Keymeulens proefschrift wel vanuit een onverwachte hoek het al verworven inzicht in de umlautsproblematiek (cf. Goossens, 1980) kan consolideren maar — althans in mijn ogen — geen nieuwe elementen kan aanbrengen ter verklaring van de afwezigheid (of beter : de neutralisatie) van de secundaire umlaut in het westen van het Nederlandse taalgebied. Ze confronteert ons uiteindelijk nog eens met de al bekende cruciale vraag welke factoren voor die afwezigheid verantwoordelijk (kunnen) zijn (2). Dat neemt dan echter weer niet weg dat het proefschrift van Keymeulen een bijzonder fascinerende onderneming is. Hopelijk kan het over korte tijd gepubliceerd worden.

J. TAELEMAN

(2) Binnenkort hoop ik daar (nog eens) een aparte bijdrage aan te kunnen wijden.

BIBLIOGRAFIE

- GOOSSENS, J. (1980) : Middelnederlandse vocaalsystemen, *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1980, p. 3-93.
- GOOSSENS, J. (1988) : Het Nederlandse taalgebied, *Gedenkboek van de eeuwfeestviering van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (1886-1986)*, p. 65-88.
- KEYMEULEN, L. (1991) : De mouillering in de Westbrabantse dialecten, Conditionering, implicaties, verspreiding en historische situering. Univ. Gent, onuitgegeven dissertatie.